



Селалад

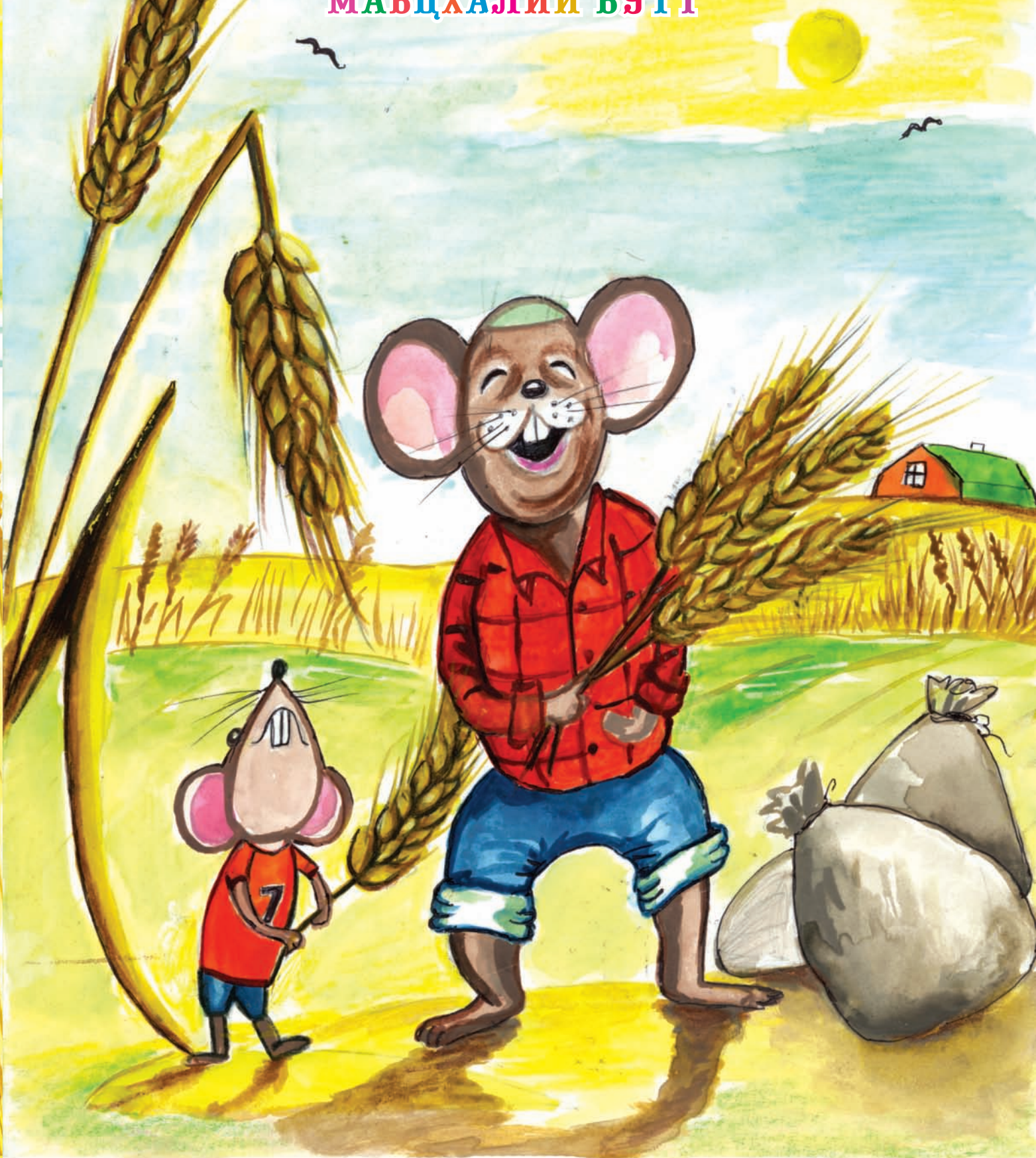
8

2021

6+

ISSN-0235-1366

МАЇЦХАЛИЙ БУТТ



ДАБЛА МАЪКХАШ

Даьла маькхаш, малав шух Даьла маькхаш аьннар? Даьла маькхаш мичай шо-м. Яц. Маькхаш хьоарах ма хулий...

Залтингаш я-кх, баьццара залтингаш! Аз укх сахьате, хьа а яьха, сай коча йогларгья шо. Мегаьдий? Баьццарча коча!..

Бай санна хургья со тлаккха.



ДОТО ЭПАЗАШ

Вордаш хохк сигала, тлаккха цилеторг сог. Илли доаккх аз:

– Dogle доarla! Dogle доarla! Мани луагара чубоarla. lалаьлай, бошабаь боarla, бошабаь боarla!.. Dogle доarla! Dogle доarla! Анзор дешара чувоarla. lалаьлай, вошаваь воarla, вошаваь воarla!.. Dogle доarla! Dogle доarla! Мама балхара чуйоarla! lалаьлай, lалаьлай, йошаяь йоarla, йошаяь йоarla!

Со йошаяьц. Уйча латт со, тлакхуллаш машилг а йолаш.

Клажарг озаю са Анзора.

Мларилг тох сона мамас.

– Dogle, dogle, lodelxa! Дото эппаз да сона! Укх сахьате, тика тla а яха, кьоалам эцаргба аз сайна.



Берий кхоллам



*Шоанхой Адам,
Наьсарера №9 йола ЮШ, 6 кл.*



Олганаькъан Камила, 8 шу

ДАДАЙ ЙОІ

Дадай йиІиг удаш лел,
ХІамаш бІехъю, кор дІаделл.
Шийна могоар хьал-Іо кхосс,
Човхайича, бодац бос.

Аьннар диц цо, цІогІа детт,
БІаргсинош хІанз цун бе сетт.
Кертах хьекхаш боча кулг,
Дадас хестаду ший фулг.

Фухха оале ший даь-дас,
ЙиІига цох хилац вас;
ХьажкІах доалаш санна чич,
Ба из цох хьабаьнна лич!

*Налганаькъан Анзор,
13 шу, Наьсарера
№1 йола гимнази, 7 кл.*

ЗАРЕТА

Яхаш хиннай Зарета яхаш цхьа йиІиг. Дика йиІиг хиннай из. Цунна чІоагІа эрсий мотт Іомабе безам хиннаб. ТІаккха дас аьннад цунга: «Эггара хьалха хьай наьна мотт дикка Іомабе беа Іа, – аьнна. – Хьай наьна мотт Іомабой, вожаш метташ дерригаш атта Іомадергда Іа». Вай даьй кица доаладаьд цун дас: «Цхьа мотт ховр цхьа саг ва, пхи мотт ховр пхи саг ва, ший наьна мотт цаховр саг вац».

Заретас цІенна ший наьна мотт Іомабе лаьрхІад. ЙиІига да гІалгІай багахбувцам дика ховш хиннав. Цунца дукха дувцараш, фаьлгаш дийшад Заретас ший наьна мотт шаьрбеш. Хьехархой цецбаьнна хиннаб цо наьна мотт дикка шаьрбарах. ХІанз уро-каш е атта дар йиІигІа. Заретай да́ чІоагІа цох доаккхал деш хиннав.

Евкуранаькъан Азиза, Олга тІара ЮШ, 6 кл.

АХЧА ХЪАЦА

Пхи шу даьнна йиҠиг я Ҡайна. Ахча Ҡоадерг я цунга – аьшка хоза кҠопилг. Нанна дҠатҠаеке оал цо:

– Ахча хъада, со ахча Ҡоадеш я. Папас кҠопилг ийцай сона, аз ахча Ҡоадергдолаш.

– Фу де йоалл хьо ахчах? – оал нанас.

– Сайна еза хҠамаш эца йоалл.

– МалагҠа хҠамаш?

– Дуккха а хҠамаш, ахча хъада. Аз сай кҠопилга чу Ҡочукхоссаргда из.

– Болх хъабе беза, хъайна ахча дезе. Сона ахча хъалуц, аз болх бича мара.

– Бокъонцеи?

– Бокъонца.

– МалагҠа болх бергба аз?

– Вай коанаҠарга нув хъакха Ҡа.

Дукха ха ялале, юхайоагҠа Ҡайна, бе нуви нувхашкхувсарги йоаллаш.

– Хъада хҠанз ахча, со коанаҠарга нув хъекха яьннай.

Тешац нана. КоанаҠарга юг из йиҠига, ше баъ болх дҠахьокха.

– Ай, аз-м бегаш ма баъбарий, – ел йиҠигах нана.

– Аз-м баъбац. Хъадал хҠанз са алапи.

Нанас итт тума Ҡочукхосс Ҡайнай кҠопилга чу.

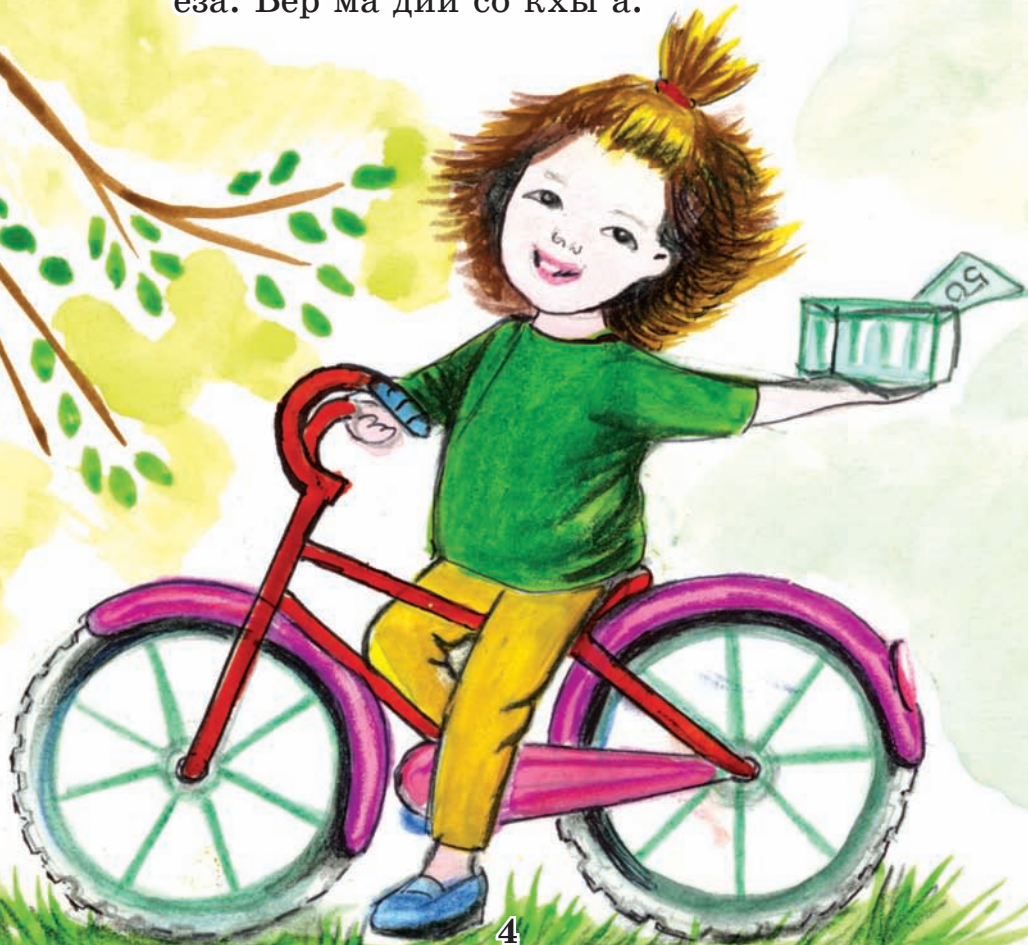
– Ҡайна, са ботинкаш цҠенйой Ҡа? – хетт цунга вошас, шийна велар духъа.

– ЦҠенъю, Ҡа ахча хъалургдале-м, – йоах йиҠига, – укхаза мах боацаш гҠулакхаш деш нах бац хҠанз, чуэтта лелаш дац тхо.

– Хъая хъай кҠопилг, – оал вошас. ЙиҠига из дҠахьекхача, цу чу, аьшка сомаш долаш, тума Ҡочукхосс цо. Ҡайнас оагаю кҠопилг.

ХҠанз дикка ахча Ҡайнад цу чу.

– Кхоана кхы а дуккха болх бергба аз, – йоах цо. – ХҠанз са ловза догдоагҠа, лиспед хахка еза. Бер ма дий со кхы а.



ЧАПОЛИЦА

ХьунагIа Цоге
Йиллай тика,
Оакхарашта -
Доккха дика.

Ловзорг кхаъчай
Чайтоанга кара-
Ловзорг ийцай
Цо шийх тара.

Бози яхар,
Хохкаенна,
Лиспед ийца,
БIаъ тума денна.

Пхьагало лаърхIар
Турмал эца;
Бозех ада,
Гаьннара зерца.

Сай а бера
Шийцарча саьна
Кхача эца
Мерза, хьаьна.

Йихьар кочилг
Беса сийна,
Еза ийца,
Дахко зIийна.

Иштта совдувлар
Цоге рузкъа,
ХIама хьадаро
Таро хувц-кха.

Лочкъадаь Цоге
Рузкъах дакъа,
Дедда дахар
Цкъа цхьа аькха.

Тешаш ийца
Цоги шийца,
Дахар еха
Чаполица.



Чаполица,
Чаполица-
Ча-инспектор
Хьун полице.

Кхаъчар, болаш
Болхлой шийца,
Лараш тахка
Чаполица.

Лараша гаьн тIа
УрагIкхувлар,
Массаза къайгаш
Духьалъювлар.

Гаьн тIа яьлча,
Ког Iолелхаш...
Цу хана ера
Къайгилг, елхаш:

- Чаполица,
Чаполица,
Со я еддар,
Рузкъа ийца.

Са ткъамаш
Iа дIадехка,
Яккха езе,
Яккха мехках...

Дехкеяьннай
Даьчох хьоггехь,
Удаш лел со
Мискача Цогех...

Гучаяьлар
Цигга къу,
Цоге рузкъа
Юхалу!

Чано лаърхIар
Къу ца вувца,
Къайго лаърхIар
Оамал хувца.



ІАМАР-ІАЪЛА

Хьоашал воде
Іамар-Іаъла,
Пхи Іаг шекар
Чутосс чаъла.

УстагІа буъ,
Молаш дилла.
Юртхоша
Оал цох: «Пилла».

Цул тІехъагІа
Буъ цо кхораш.
Из цІавига
БоагІа лораш.



БУМБАРГ

Хьуладелар
ЗІамга бераш,
ТІабоагІача
Низах кхераш.

Бумбарг йоагІа,
Бумбарг йоагІа,
Хьовзадича
Санна дІоагІа.



Коазой Нурдин
ДОГІАН НІАНІЙ

Баь тіа ловза баха кийчбеннабар ніана. Бакъда, ціаьхха, тхов тіа детталуча догІан тіадамий таташ хезар цунна: "тіох-тіох-тіох". "ДогІа доладеннадолаш арабахар хургдац укхох, атта шелал кхета а тарлу», – уйла йир ніано. Шийна чай мала лаьрхІар цо, пешка тіа чайник отта-йир. Из кІеджъяьккха йоаллашехь, дехъа-сехъа дахаш дола лоалахой ніаний даьхкар ер болча хьоашалгІа.

– Хьадоллелаш, цхъана чай маргда вай, – аьнна, шун тіа Іоховшадир вай ніано ший хьаьший-ніаний.

Ераш чай молаш дагІаш, догІан тіадамий тата сецар.

– ДогІа сецар мотт сона, – аьлар цхъан лоалахочо-ніано.

– ДІаара а дайна, баь тіа фуд хьожий вай? – хаьттар шоллагІча лоалахочо-ніано.

– ТІаьда хургъеций цига, когаш тіадабергбеций вай? – шек бар ціенда-ніана.

– ДІабалал даьллахьий, цхъацца ког мара мичаб вай. Цу вай когашта цхъацца калошк тіа а йийха, фуд-малад хьожаргда вай цу ара.

ТІайийхар ніанаша калошкаш. ХІаьта вай ніана, фоартах шарф а хьоарчаяь, цул совгІа, дегІа тіа плац а йийха, дика кийчбелар, шелал кхийтта ше цамогаш хургбоацаш.

Ераш ціен наІарах йоаллача кьорга чугІолла баь тіа дІаарадайлача, цига хьежаш малх бар, Іи хьалъухаш, дІохденна ди дар, бай хьалбаьккха лелаш чоапилгаш а, зунгатий а, мозий а, кІормацаш а дар, шоай мазаш дІа-юха тувсаш гизгаш яр.

ЙІохъенна, дІаяьккхар ніано ший фоартах яьлла шарф, Іояьккхар плац.

– Хьажал, – аьлар лоалахочо-ніано, – Іамилг!

Шоаш латтачара гаьна боацаш, зІамига Іамилг байра акхарна, догІах хьахинна, Іамилга тіара Іи хьалъухар.

– Лувчий вай? – аьлар цхъан ніано.

– Шеллургдеций вай? – хаьттар вокх ніано.

– ХІанз хьожаргда вай, – аьнна, калошк Іо а яьккха, Іамилга чу Іочубижар вай ніана.

– Уффой, ма хоза я укх чу! – аьлар цо.

Сиха, шоай калошкаш Іо а яьха, Іочудийшар Іамилга чу вож ніаний а.

Цу Іамилга юхе ягІача Іала лорда тіа Іохайнача бумбарго аьлар кІормацага:

– Хьажал, мел хоза дийша дада уж ніаний цу Іамилга чу.

– ДогІан ніаний да уж, – аьлар кІормацо. – ДогІа дийл-хача арадоал уж шоай кьоргашкара.



ОАШАШ БУВЦАР

Фаблг

– Къар-къар! Къар-къар! – даггара Іехаш я лакхача біара тІа йоккха Іаържа къайг.

– Ва ма кІордаяъ сона хьо, къайг! Доккха хІама дац, сел Іеха догдар? Яъй ягІар. Хьо саца лаърхІа йий? Сога урокаш хъайтий Іа?

Шоай коа дагІача біара кІал истол а оттадаъ, урокаш еш ягІа-йиІиг.

– Къар-къар! Аз фу даъд хьона, хъае хъай урокаш. Къар-къар!

– Хъажал, юха а Іехий! Даъра, яр хьо оззадаъ цІог хъадаккха дезаш.

– Хъадаккха, хъайна моге.

– ІокІалъялал.

– Сона-м ІокІалъяла хала дац, хье сел майра яле, хьо укхаза хъалтІаялал. Яхъаций хьо? Къар-къар! – даггара ел къайг.





– Ма сийдоацаш къайг я хьо! Хьо дика яларе, Дала хоза сибат а лургдар хьона, неҕе!

– Неҕе яле а, Ia санна оапаш-м бувцац хьона аз.

– Аз маца бийцаб оапаш?

– Даим бувц-кх. Селхан Iайха яьккха шиъ хъай наьнага дIахъекхайий Ia?

– Хьона сенах хов аз шиъ яьккхайий?

– Сона, укхазара IокIалхъежача, бIаргагу хъа денорг. Хъажал, Ia-м та-хан а шиъ яьккхай, кхы а, урокаш еш йоалл со, яхаш, оапаш бувцаш, тениках ловзаш ягIа.

ЙиIига хъадийлла илла денорг сиха дIакъайлар.

– Йолле, дIаяла тха бIара тIара, аз папайга дIааргда хъа, – йоах йиIига, книжка а лестадеш.

– Со-м дIагIоргъа хьона, хьо-м во йиIиг я. Хъай денорг а дIахъокхалахъ папайга. Къар! Къар!

Къайг гIетта дIаяхар. ХIаьта йиIиг, доккха са а даьккха, урокаш е Iохайра. «Кхы шиъ яьккха йиш яц са. Кхыметтел сигалара къайгаш а ел сох хIанз», – аьлар цо ше-шийца.

Хамхой Жимсари

ДОВЗИЙ ШОАНА?

Бераш, довзий шоана цициг,
Зламига, майра, моажа Пициг?
Гаьн тIа ха деш дагIа из,
Хоза хъазилг лаца деза...

Ткъоврон тIара ткъоврон тIа даьле,
Гаьн тIара гаьн тIа даьле,
Хъазилг цунна гаьнадоал,
Цо леладечох циск цецдоал.

«Лоацаргдац Iа со, ва цициг!
Со даа доалл хьо, майра Пициг?
ЧугIо, Iодиха хъайна «дорхилг», –
Леста ца деш из хъай цIогилг».



Ахилгнаькъан Зарета

БАСКИЛГИ ЗИЗЕИ

Баскилг дагIар баьца юкье,
Тийна дагIар из.
ДагIар гIоза, кортамукъа,
Лала дагIар зиза.

БIарахъежар баскилг зиза́,
Хоза дар цун лир.
Къегар зиза, маьлхах диза́,
Лепар цу тIа тхир.



Цхъан хана хинна хлама да ер. Цу хана берашта клубе кино хьокхар, билетах эппаз мара а даккхацар.

– Дада, цхъа эппаз да сона, берашца кино глоргвар со, – дехар ду Мусас коаналарга лохайна вагача ший даьга.

– Дац! – йоах дас, бларгагуш, ший коча киса хьалдизза ахча доаллашехь а.

– Дада, дал хъай сона цхъа эппаз, аз наггахьа мара ахча мича дех хьогара, – юха а дехар ду клаьнка, да цлаьрмата вале а, цо шийна ахча далар сатувсаш.

– Дац, аьннадеций хьога! – цимхаро йоах дас.

– Мегаьд хлаьта, деце де хлама дац, – йоах Мусас, длаховаьнна. Гаьно шийга хьежаш латтача берашка «длагло, со ваглац», аьнна, кулг лостадаь, генаргаш дохкаш ягача шоай лоалахочоа Гошмоаха длатлавода клаьнк.

– Даьци, цхъа пела генараш да сона, – йоах Мусас, йоккхача сагага пхи кепиг длаховдадаь.

Хла аьнна йоккхача сага хьакховдабаь генараш чудоахка кулэк хьаэца клаьнк длаховдашшехь, цлаьхха ког оагтора а ийккха, Гошмоахий кхерза генаргаш чудоахкаш латтача боккхача тлормига лотлавежар Муса. Тлормиг баьтлар, чу мел хинна генаргаш лаьтта да длай-хъай даьржар.

Мусай дас ломехкача генаргех тума дладаллалца, глар еш, сацанзар Гошмоаха.

– Дада, гой хьона, тхьовра аз хъайгара дийхача хана, ла сона эппаз хьаденна-даларе, хланз тума такха дезаргда-цар хъа, е, локхийтта, са ког а ло-забергбацар, – йоах Мусас.

Да йистхилац. Вешта, ала велча а, фу аргдар цо, клаьнк бакълувш хилча?



МОТТ БЕЦЕ, КЪАМ А ДАЦ

Горчханнакъан Бадрудин

ЮЗАРГ

Юзарг яха дош хеза, из довзаш, хетаргахъа, атта саг хургвац тахан. Юзарг юаш йола хлама я. Марш санна хъаяь хлама я из, бакъда марш блявхагIа а сомагIа а хулаш хиннаб. ДукхагIа къахъега дезаш а хиннаб. ХIаьта юзарг аттагIа я хъаеш.

Из, устагIан шоргашка кагий аьта дулх, дийхк, чам тоабу хламаш дIа а теке, еш хиннай. Дуккха а хъайй, Ийне хъалъохкаш хиннай уж, кIеззига йокъайолийташ. ТIаккха кхехкаеш хиннай.

Из болх хъалха беш хиннаб, боккхача ишташа. Наггахъа болчар. Юзаргаш е ховш, уж еш дукха хиннабац нах. Ший нанас йора, яхаш, тха нанас хъадиь-цачох дIаяздаь да ер йоазув. Эрсий меттала сосиска оалаш йола хлама я юзарг. Из дош йиза яхача дешах хъахиннилга гуш да вайна.

Кицаш

*Кхозза аьннар
хъара а хоз.*

*Хъарара воагIачо бIу
тIара воагIар къарваьв.*



ГІАЛГІАЙ СИЙДОЛА НАХ

Мерешкнаькъан Султан

АЪСТМАРАНАЬКЪАН КЕРАМА КУРАЗ

Дунен дешара лоархIам мел боккха ба ховш а, из гIалгIай берашта дIахьеха аьттув болаш а, хиннав Аьстмаранаькъан Керама Кураз. Из ваьв 1900 шера Терски областа чуйоагIаш хиннача Наьсар-Керте. Бера хана денз, дешара тIакхувш, маькара вола кIаьнк, пхийттара воалача хана, да-нана доацаш вус. Цхьабакъда зIамагIболча вежарашта а йижарашта а даьна метта дIа а этте, уж кхетамца кхебара кхьахьегаш хиннав из. Цунца цхьана дешар, тарлучох, юкьагIдитац кердача заман куцаш дика довзаш волча Кураза.

Вай мехка Граждански тIом болча шерашка, майралца, деналца Г. К. Орджоникидзе отряде дакъа лацарах, Кураза совгIата лу цун цIи тIаязьяь йола маузер оала тепча. ХIаьта из цу заман деза совгIат а хиннад.

Советий Iаьдал вайцига чIоагIделча, из деша отт Буро тIарча А.И. Микояна цIерах йолча техникуме, «наьна мотти литературей» яха говзал Iомае. Цул тIехьагIа, дукха ца говш, Керама Кураза Буро тIара хьехархой институт чакхйоаккх, историка говзал караерзаеш.

Кхьахьегаме доккхийча толамашка кхоач хьехархо, Наьсар-Кертерча ишкола директора дарже волча шерашка. Шийна гонахьа Илман лоархIам бовза хьехархой гулбийя, кхьахьегаш хул из. Цо кулгалдеш хинна ишкола 1938 шера РСФСРа юрташкарча ишколашта юкье эггара дикагIа я аьле белгалйоаккх. Сердалон а хьехархочун а кхьахьегаме доккхий толамаш дахарах, Аьстмаранаькъан Керама Кураза лу советий Iаьдало эггара дезагIа лоархIаш хинна паччахьалкхен совгIат - Ленина орден. ГIалгIай кьамах болча наха духхьашха денна совгIат хиннад из.

Вай халкъ Казахстане долча хана, Керама Кураз кхьахьегаш хиннав Акмолинскерча «Казахсельмаш» заводе, болхлой хьаийбеча отдела кулгалхо волаш. 1956 шера цунна еннай «Эрий дада лаьтташ карадерзадарах» цIи йола мейдилг. ХIаьта вай республика хьаяьчул тIехьагIа, 2000 шера «Карахдаьннарах» цIи йола ГIалгIай Республикан орден еннай цунна, кхелхачул тIехьагIа аьнна белгал а доаккхаш.

1960 шера пенсе а ваха, Даькъасте цIавеча, НГИАССР Шолжа-ГIалий тIа ваьхав. Кхелхав 1976 шера, дIавеллав Наьсар-Кертерча кашамашка.

Цу тайпара, вахара хувцамах хинна кердадараш довзаш; дешара, Илман мах мел лакха ба ховш вола говзанча, эздий гIалгIа, дика кьо-нах хиннав Аьстмаранаькъан Керама Кураз.

САКЪЕРДАМИЛГАН

Хамхой Дауд

ЛОВЗАШ ЛЕЛ

– Нани, даиман лата ма гІертий хьо-м, фу оамал я хъа из?– йоах Сайпудина.

– Хьо харцахъа лелаш хилча, ца йийттача йоалий со? – йоах нане.

– Харцахъа лелац со, ловзаш лел со, нани. Хьона-м со даиман харцахъа лелаш санна ма хетий! – йоах Сайпудина.



БОЛХ

– Сайпудин, болх малагІа беза хьона, – яхаш, хетт нане, – кертаца бер беза хьона, е кулгаца бер беза хьона?

– Кертаца бер беза, – йоах Сайпудина. – Кертаца беш аттагІа беций, дегІа хьоцар даккха ца дезаш.

– Волле хІаьта, Іоха, хъай урокаш кийчье, – йоах нане.

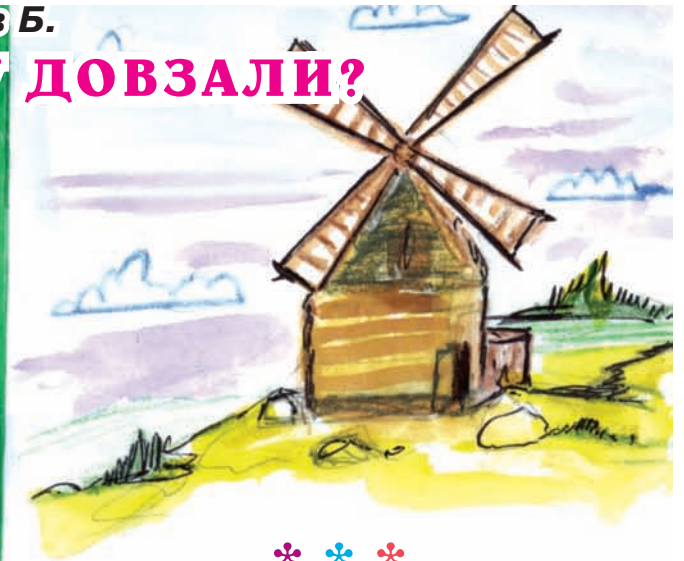


ФУ ХОВЛИ, ФУ ДОВЗАЛИ?



Цунна тохе
ЧюаггIа мIарга,
УрагIъяхе,
Гац из бIарга.
Я из кадай,
Я из масса.
Ирал Iотте,
Лу из йоасса.

(чундуг)



Ялат дIадуб цо
Мел дукха хиларах.
Цох из чакхдаьлча,
Хьоар оал вай ахъарах.

(удугуX)

АХКАРГ

Тха Ювсе ахкарг
Хьалдусар, дусар.
Тха Ювсе басилг
Хьалсусар, сусар.
ЦIаьхха, из ахкарг
Сов дийса, дийса,
«Бов!» – аьнна ийккхар,
Цунах тIолх йисар.

Кроссворда дашхаргаш:

1. ДогIа.
2. ЙIовхал.
3. Наькдар.
4. Ловзар.



ХЬАЛТИАМ

(КIоанолг)

Хьалтиам Iочуежар яь чу:
«КъалтI!»
Кхийхка яьлча, хьалтиам ера
Хьалтиа.
Кодалгаца хьал а кхесса:
«Чхап!»
Диакхаьллар из хьалтиам даде:
«ХьапI!»

«АХКА» ЯХА КРОССВОРД



Хаттарааш:

1. Аьхки хула йоачан. 2. Фо дЮхделча, отт из. 3. Хи чу ваьлча, ховш хила веза из де. 4. Массехк бер вАшагІкхийтача, фу ду цар?

Кроссворд оттаяь
Келигнаькъан Р.

Кроссворда дашхаргаш 15-ча оагІон тІа да.

ДОШЛОРГ

Ахча Іоадерг (я) – копилка
Бумбарг (я) – жук
Даьла маькх (я) – (биол.) –
просвирник (растение)
Залтинг (я) – кнопка на со-
рочке
Нувхашкхувсарг (я) – совок
Эппаз (да) – 20 копеек
Юзарг (я) – сосиска

«СЕЛАІАД» (РАДУГА) № 8
Детский журнал
Учредитель — Правительство
Республики Ингушетия
Издается с сентября 1986 года
на ингушском языке.
Зарегистрирован Управлением
Федеральной службы
по надзору в сфере связи,
информационных технологий
и массовых коммуникаций по
Республике Ингушетия.
Регистрационный номер
ПИ № ТУ06-00029 от 19.09.2019 г.
Главный редактор Б. Х. Горчханов.
Зам. главного редактора Р. С. Келигова.
Худ. редактор А. Х. Даурбекова.
Корректор С. Я. Арчаков.
Рисунки художника Д. С. Гудантовой.
Сдано в набор 28.07.21 г.
Подписано к печати 29.08.21 г.
Дата выхода в свет 30.08.21 г.
Формат 60х841/8.
Бумага офсетная.
Печать офсетная. Усл. п. л. 2.
Уч.-изд. л. 2,2.
Тираж 2150. Заказ 210690.
Адрес редакции и издателя:
386101, Республика Ингушетия,
г. Назрань, пр. И. Базоркина, 3а.
Электронный адрес: selaad.ri@mail.ru
Телефоны: гл. редактор — 22-70-97;
отделы и бухгалтерия — 22-70-96.
Отпечатано в АО «Изд-во «КЗ»,
г. Минводы, ул. 50 лет Октября, 67.